

HAFT ZAMOJSKI

Haft, który w naszych czasach pełni przede wszystkim funkcje zdobnicze, wykształcił się w ramach kolejnych etapów ewolucji z konstrukcyjnego (tworzącego szew) łączenia dwóch części tkaniny lub skóry. Początkowo miał on wyłącznie układ pasowy i w przypadku tkanin związany był ściśle ze strukturą materiału, wykonywano go najczęściej nićmi lnianymi w kolorze naturalnym, czyli w różnych odcieniach szarości. Z czasem jego ściegi przestały wyłącznie łączyć płyty odzieży, a zaczęły pełnić także, lub jedynie funkcje ozdobne. Generalnie wszystkie występujące w polskiej kulturze ludowej hafty dzielimy na dwa zasadnicze zespoły: liczone i swobodnie nakładane na tkaninę.

Grupę wyszyć liczonych tworzą wszystkie hafty przewlekane i krzyżowane. Są one zawsze wykonywane na tkaninie, w której nitki wątku i osnowy mają mniej więcej tę samą grubość i przecinają się pod kątem prostym. Do drugiej grupy natomiast należą wyszycia swobodnie nakładane na materiał, który może mieć zupełnie dowolną strukturę, są to hafty płaskie (atłasek), a także wiele innych na przykład wykonane łańcuszkiem lub ściegiem dzierganym. W rozwoju hafciarstwa ludowego wyraźnie widoczne jest stopniowe wypieranie haftów liczonych przez nakładane swobodnie, a jedną z podstawowych tego przyczyn jest zastępowanie grubych płócien samodzielnymi, o wyraźnym splocie tkaninami fabrycznymi. Od reguły jest jednak zawsze jakiś wyjątek i tak hafty płaskie (atłasek), łańcuszek oraz ścieg dziergany wykonuje się niekiedy tak jak hafty liczone czyli przeliczając nitki lub mierząc odstępy by zachowane zostały jednakowe przestrzenie pomiędzy kolejnymi wkluciami igły.

W stroju zamojskim wyszyciami zdobiono przede wszystkim koszule oraz czepki, a okres największego rozkwitu hafciarstwa na tym terenie przypada na przełom XIX i XX wieku. Wtedy to już w pełni wykształcone były zarówno techniki jego wykonywania jak i gama charakterystycznych motywów zdobniczych oraz kolorystyka. Sporadycznie i to dopiero w początkach XX wieku hafty krzyżykowe zaczęły występować również i na zapaskach. Zakomponowany pasowo szlak lub szlaki utworzone ze zgeometryzowanych motywów roślinnych umieszczano równolegle do dolnej krawędzi zapaski. Do wykonywania typowych dla tego regionu wyszyć używano wyłącznie kilku ściegów, takich jak: przed igłą, kurpiowski (krzyżówka), krzyżyk właściwy (regularny) i istebniański (śląski, warkoczykowy), dziergany, łańcuszek, płaski (atłasek).

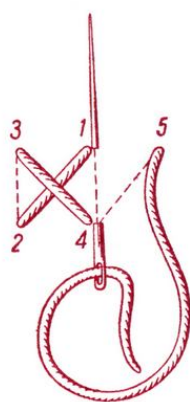
Ponadto w ubiorze tym przystrajano również: *plótnianki*, sukmany, gorsety, kaftaniki, a także kobiece okrycia wierzchnie zwane *przyjaciólkami*. Na *plótniankach* zdobienia miały charakter głównie praktyczny (łączyły i wzmacniały krawędzie kołnierzyka - stójki i poły przodów). Były bardzo proste, mało widoczne, wykonywane ściegiem przed igłą nićmi lnianymi w kolorze szarym lub czarnym. Natomiast przystrój sukman, gorsetów, *przyjaciólek* i kaftaników kobiecych ograniczał się do szamerunku ze sznurka, włóczki oraz jedwabnych lub metalowych taśm. Ich rozmieszczenie na elementach odzieży było stałe i funkcjonalne. Na gorsetach ozdobne naszyca okalały podcięcia dekoltu, pach, przody i krawędzie przyszytych w pasie kłapek - *kaletek*. Przy sukmanach, *przyjaciólkach* i kaftanach były tak rozmieszczone, że nie tylko zdobiły, ale przede wszystkim podkreślały i uwypuklały krój tych elementów odzieży.

Na koszulach hafty umieszczano na obu narożach kołnierzyka (ich linie bieging równolegle do jego węższych boków), mankietach i *przyramkach* (tu wyszycie zakomponowane było wzdłuż boku szerszego), niekiedy na przodach. W tym ostatnim przypadku haft zdobił jeden lub oba przody, mógł być identyczny po obu stronach rozcięcia lub inny, ale wtedy jego dwa pasy w sumie tworzyły jedną kompozycję. Typowe wyszycia w tym regionie to pasowo ułożone motywy i wyhaftowane nićmi czarnymi oraz czerwonymi. Przy ich wykonaniu zawsze stosowano zasadę, że najbardziej rozbudowane elementy (geometryczne i zgeometryzowane roślinne), wyszywane *krzyżykami*, sporadycznie tylko ściegiem płaskim znajdowały się pośrodku kompozycji zdobniczej. Z dwóch lub czterech stron okalały je szlaki utworzone z krzyżyków oraz innych, wymienianych już powyżej ściegów.

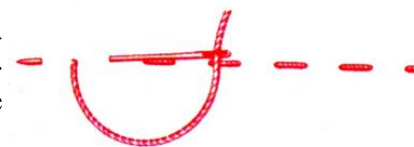
Natomiast wyszycia na czepkach znajdowały się zawsze w ich dolnej części i miały kształt szerszego lub węższego prostokąta. W tych haftach dominował kolor czarny, jedynie jego drobne, stanowiące rodzaj podkreślenia elementy wykonywano nitką czerwoną. Na czepkach haftowano pasowe kompozycje, które najczęściej tworzyły ułożone w kształcie zygzaka rzędy łańcuszka lub jednostronnie skręcone spiralne motywy.

Rodzaje ściegów

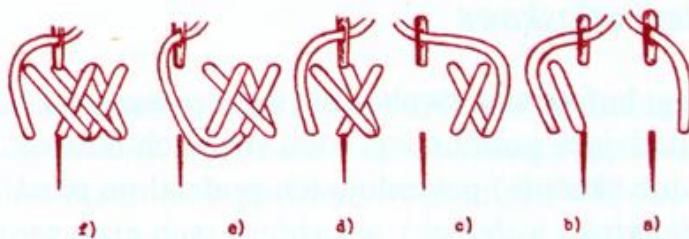

ścieg przed igłą - najstarszy i najprostszy rodzaj ściegu, wykonuje się go zawsze od strony prawej ku lewej, najczęściej poziomo. Długość ściegów równa jest zawsze długości odstępów pomiędzy nimi.

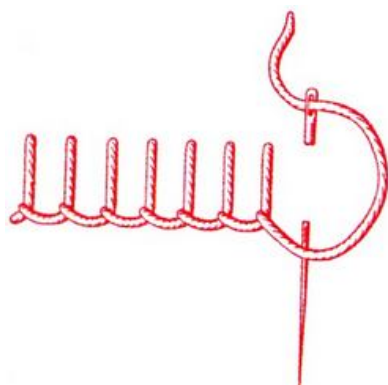
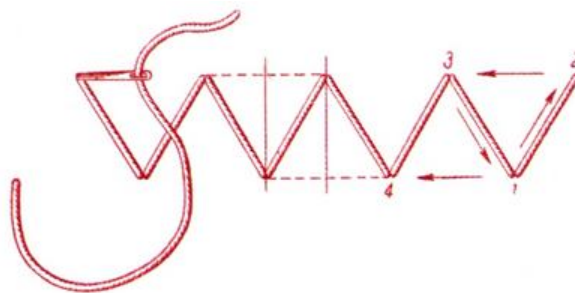

krzyżyk właściwy (regularny) - tworzą go dwie równe nitki przecinające się pod kątem prostym (na planie kwadratu). Krzyżyki można wykonywać z dwóch półkrzyżyków lub od razu całe. Rozpoczynamy wtedy haftowanie od strony lewej ku prawej, cyfry od 1 do 4 pokazują kolejne etapy wkłuwania igły.

krzyżyk istebniański (śląski, warkoczykowy) - wykonywany jest zawsze od strony prawej ku lewej, tworzą go dwa krzyżyki jeden równoramienny i drugi o nierównych ramionach. Pierwszy krzyżyk wykonany jest na planie prostokąta o wysokości dwukrotnie większej od szerokości podstawy. Krzyżyk drugi powstaje przez przeciągnięcie nitki po skosie od nasady lewego, górnego ramienia już wyhaftowanego krzyżyka do miejsca (w część dolnej), które stanowi dwukrotną szerokość podstawy (nitka tworzy podwójnej długości skos). W tym miejscu wbijamy igłę w płótno (linia gdzie kończy się krzyżyk pierwszy, ale w odległości równej szerokości podstawy). Ostatni manewr to przeciągnięcie nitki i wbicie igły w nasadę prawego, dolnego ramienia pierwszego krzyżyka (powstałe ramie równe ramionom pierwszego krzyżyka).

ścieg kurpiowski (krzyżówka) - wykonywany jest zawsze od strony prawej ku lewej. Sposób wkłuwania igły pokazują rysunki, strzałki wyznaczają kierunek, a cyfry od 1 do 4 kolejne etapy wykonywania ściegu. Na stronie prawej tkaniny ściegi układają się ukośnie, na lewej tworzą dwie równoległe stebnówki.

ścieg dziergany właściwy - wykonuje się go od strony lewej ku prawej z *podkładem* lub bez *podkładu*. Nić nakładana jest pionowo w równych odstępach (wtedy bez *podkładu* - *podwleczenia*) lub nitki ściśle obok siebie (wtedy zwykle z *podkładem* - *podwleczeniem*). Ścieg można haftować równoległe, ukośnie i promieniście, może być wykonany na tkaninie wewnątrz i zewnątrz (np. do obdziergania brzegu). Przy tworzeniu tego ściegu igłę wkłuwamy się od góry pionowo, a wyjmujemy ku sobie, podkładając pod nią nitkę i równo przeciągając przez tkaninę.

ścieg łańcuszkowy (łańcuszek) - tworzą go oczka-pętelki przy czym każde następne wychodzi z poprzedniego tworząc w efekcie rodzaj łańcucha. Najczęściej stosowany jest łańcuszek o oczkach wydłużonych. Wykonuje się go w sposób następujący: uprzednio umocowaną pod spodem tkaniny nitkę przeciągamy na jej prawą stronę, układamy ją w kształcie pętelki (przytrzymując kciukiem lewej ręki), następnie wkładamy igłę ponownie w to samo miejsce, z którego wyszła poprzednio, a wyjmujemy (na prawą stronę tkaniny) w przeciwnym końcu następnego, przewidzianego oczka.

atłasek (ścieg płaski) - wykonuje się go bezpośrednio na tkaninie od strony prawej ku lewej, przeciągając nitkę równomiernie i układając prosto lub skośnie. Ściegi kładzie się gęsto, tak by całkowicie przysłoniły tło, po lewej stronie są one podobne do tych widocznych po prawej stronie tkaniny.

